

Maria Wojtak

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
 <https://orcid.org/0000-0003-4537-2732>

Realizacja cech stylu urzędowo-prawnego w Kodeksie prawa kanonicznego (wybrane zagadnienia)

Styl religijny we współczesnej polszczyźnie jest ujmowany jako kategoria spolaryzowana, choć nie ma zgody między lingwistami co do mapowania dyferencji wewnętrznej odmiany języka obsługującej komunikację kościelną. Na użytek niniejszego opracowania nie będę tego zagadnienia rozwijać. Przypomnę jedynie, że w zbiorze odmian polszczyzny religijnej sytuuje się z reguły styl biblijny i kultowy, homiletyczny, styl oficjalnych dokumentów Kościoła (dydaktyczno-parenetyczny i urzędowy), styl naukowy, dydaktyczny, styl publicystyki i informacji religijnej, styl wypowiedzi związanych z pobożnością ludową, styl utworów literackich wyrażających religijną postawę człowieka (zob. dla przykładu: Makuchowska 2013: 501–516; Wojtak 2013: 327; 2019: 134)¹.

Urzędowa komunikacja kościelna cieszyła się dotychczas najmniejszym zainteresowaniem językoznawców (zob. Bienkowska, Umińska-Tytoń 2017: 30). Sytuacja się wprawdzie nieco poprawiła w ostatnich latach, ponieważ przedmiotem badawczym stała się aktywność urzędowa Kościoła instytucjonalnego w czasie pandemii (zob. Chmielewski i in. 2022). Nadal jednak w stanie badań istnieją poważne luki, co staje się motywacją podjęcia wskazanej w tytule problematyki i zadania pytania, jakie cechy stylu urzędowo-prawnego znajdują odzwierciedlenie w *Kodeksie prawa kanonicznego* (KPK) oraz jak się kształtuje zbiór wykładników owych cech.

¹ Zaznaczyć trzeba, że polskie badania lingwistyczne koncentrują się na zróżnicowaniu komunikacji Kościoła katolickiego.

Założeniem wstępnym czynię hipotezę o interferencyjnym charakterze stylu urzędowego w ramach komunikacji kościelnej². Filologiczny punkt widzenia pozwala na uwzględnienie jedynie wybranych kwestii, które się wiążą z poszukiwaniem śladów stylu religijnego w urzędowych komunikatach kościelnych³. Zasygnalizować trzeba na początku, że styl urzędowy (są też inne sposoby nominacji — zob. dla przykładu Choduń 2007: 31–33; Piechnik 2019: 39) jest przez lingwistów (i prawników) postrzegany w różnicowany sposób (Malinowska 1995: 431–448; 2009: 55–64; 2013: 467–486). W niniejszym opracowaniu odwołuję się jedynie do charakterystyk eksponujących zbiór cech tego stylu jako odmiany polszczyzny (Wojtak 1993: 147–162; 2001: 155–171; Malinowska 2013: 470–474; Piechnik 2019: 42–48) z uwzględnieniem dyferencjacji na odmianę prawną, kancelaryjną oraz retoryczną (Malinowska 2013: 469) i pamięcią o różnicach odnoszących się do wypowiedzi o doniosłości ogólnej lub indywidualnej.

Lingwiści zgadzają się z regułą z tezą, że do cech stylu urzędowego zaliczyć można dyrektywność, bezosobowy charakter wypowiedzi (ze znanymi wyjątkami), dążenie do precyzji oraz standardowość (Wojtak 1993: 156–158; 2001: 155; Malinowska 2013: 470–471). Zbiór ten nie jest tworzony przez składniki rozłączne, wprost przeciwnie w konkretnych komunikatach wspomniane cechy się przenikają, wzajemnie warunkują, co skutkuje określonymi regułami

² Nawiązuję w ten sposób do następującej konstatacji łódzkich lingwistek: „Urzędowa odmiana stylu religijnego łączy w sobie cechy ogólne stylu urzędowego z elementami języka religijnego” (Bieńkowska, Umińska-Tytoń 2017: 49).

³ W artykule Danuty Bieńkowskiej i Elżbiety Umińskiej-Tytoń (2017: 37–49) odnajdujemy charakterystykę wtrętów łacińskich, słownictwa religijnego oraz leksyki o dużej frekwencji i sile tworzenia kolokacji typowych dla komunikacji religijnej jako śladów obecności elementów języka religijnego w dokumentach synodalnych. Nie umniejszając zasług auterek, wyrazić wypada nadzieję, że powstanie w przyszłości międzydyscyplinarny zespół badaczy, którzy będą mogli nakreślić bardziej bogatą poznawczo perspektywę badawczą (zob. Chmielewski i in. 2022).

doboru środków stylistycznych (wykładników cech). Część form językowych może bowiem funkcjonować w roli wykładników kilku cech.

Niniejsze opracowanie ma charakter opisowy i dokumentacyjny. Będzie jednak mogło stanowić podstawę do formułowania hipotez interpretacyjnych, odnoszących się do sposobu funkcjonowania stylu urzędowego w komunikacji kościelnej, w ramach której pojawiają się zarówno teksty normatywne, jak i teksty orzeczeń sądowych oraz bogaty zbiór wypowiedzi kancelaryjnych.

Artykuł odnoszę do sfery normatywnej w ramach komunikacji kościelnej, gdyż jego podstawę materiałową stanowi, jak wspominałam, *Kodeks prawa kanonicznego*⁴. Prawo kanoniczne to „zbiór norm prawnych ustanowionych lub uznawanych przez władze kościelne, regulujących stosunki w Kościele i relacje Kościoła z innymi społecznościami” (Krukowski 2012: 310). O oryginalności tego prawa decyduje treść teologiczna odróżniająca je od uregulowań świeckich (państwowych):

[...] prawo kanoniczne opiera się na przyjęciu aktem wiary prawdy teologicznej zawartej w Objawieniu, określającej cel nadprzyrodzony Kościoła — zbawienie człowieka oraz zasady określające podstawową strukturę Kościoła, który jednocześnie jest „widzialną społecznością”, wyposażoną w hierarchiczne organy władzy, i „duchową wspólnotą” wiernych chrześcijan (Krukowski 2012: 310).

Kodeks prawa kanonicznego jest tekstem, który w sposób przejrzysty ilustruje cechy stylu urzędowo-prawnego w komunikacji kościelnej.

⁴ Chodzi konkretnie o *Kodeks prawa kanonicznego* promulgowany przez Papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku, stan prawny na dzień 8 grudnia 2021 roku, zaktualizowany przekład na język polski (<https://drive.google.com/file/d/1xQ44uYsfYXikfjwBVVVKRbrTLbmLJ6fR/view>). Charakterystyka tej wersji kodeksu znajduje się dla przykładu w haśle encyklopedycznym (Dębiński 2002: 280–282). Tu też definicja, w której KPK dookreśla się jako „uporządkowany zbiór opartych na wspólnych zasadach przepisów, regulujących porządek prawny w Kościele katolickim, promulgowany przez papieża; kodeks zostaje ogłoszony w wyniku kodyfikacji; dla Kościoła łacińskiego zostały wydane KPK z 1917 i z 1983 [...]” (Dębiński 2002: 280).

Zacznijmy analizy od wskazania wykładników standaryzacji⁵. Pierwszym z nich jest tytuł jako składnik ramy tekstowej w skali makro. Zawiera nazwę dokumentu i wszelkie inne dane służące stosownej jego identyfikacji.

Za kolejny przejaw wspomnianej cechy uznać wypada kompozycję całości oraz tytuły poszczególnych segmentów. Układ KPK z 1983 roku w analizowanej tu wersji jest następujący (zob. też charakterystykę w Dębiński 2002: 281): Księga I Przepisy ogólne (kan. 1–203); Księga II Lud Boży (kan. 204–746); Księga III Nauczycielskie zadania Kościoła (kan. 747–832); Księga IV Uświęcające zadanie Kościoła (kan. 834–1253); Księga V Dobra doczesne Kościoła (kan. 1254–1310); Księga VI Sankcje karne w Kościele (kan. 1311–1399); Księga VII Procesy (kan. 1400–1752).

Segmentacja poszczególnych ksiąg nieco się różni. „Księgi I, III i V dzielą się na tytuły, a te na rozdziały, które podzielone są na artykuły, obszerniejsze księgi (II, IV, VI i VII) dzielą się na części, które zostały podzielone na sekcje (Księga II i VII); najmniejszą jednostką [...] jest kanon [...]” (Dębiński 2002: 281).

Bardziej szczegółowe wyznaczniki strukturalne przedstawię na przykładzie segmentacji księgi I: Tytuł I Ustawy kościelne (kan. 7–22); Tytuł II Zwyczaj (kan. 23–28); Tytuł III Dekrety ogólne oraz instrukcje (kan. 29–34); Tytuł IV Poszczególne akty administracyjne (kan. 35–93); Tytuł V Statuty i przepisy porządkowe (kan. 94–95); Tytuł VI Osoby fizyczne i prawne (kan. 96–123); Tytuł VII Czynności prawne (kan. 124–128); Tytuł VIII Władza rządzenia (kan. 129–144); Tytuł IX Urzędy kościelne (kan. 145–196); Tytuł X Przedawnienie (kan. 197–199); Tytuł XI Obliczanie czasu (kan. 200–203).

⁵ Specjalną kompozycję realizowaną w sposób typowy dla konkretnych gatunków stylu urzędowego sytuuję w zbiorze sygnałów stylu (zob. Wojtak 1988: 224). W kolejnym opracowaniu (Wojtak 2001: 165) stwierdzam: „Standardowość jawi się jako rezultat celów przekazu informacji w komunikacji urzędowej i jest związana ściśle z pozostałymi cechami tego stylu”. O sposobach segmentacji tekstów reprezentujących kodeksy prawa świeckiego zob. Malinowska 2013: 475.

Tytuły (jako segmenty tekstu KPK) mogą się dzielić na rozdziały opatrywane oddzielnymi tytułami jako sygnałami początku segmentu (np. Tytuł IV Poszczególne akty administracyjne zyskał następującą segmentację: Rozdział I Przepisy wspólne; Rozdział II Poszczególne dekrety i nakazy; Rozdział III Reskrypty; Rozdział IV Przywileje; Rozdział V Dyspensy). Niektóre rozdziały z kolei dzielą się na artykuły, co można zilustrować, przedstawiając strukturę Tytułu IX z Księgi I (Urzędy kościelne): Rozdział I Powierzenie urzędu kościelnego: Art. 1 Swobodne nadanie; Art. 2 Prezentacja; Art. 3 Wybór; Art. IV Postulacja; Rozdział II Utrata urzędu kościelnego: Art. 1 Rezygnacja; Art. 2 Przeniesienie; Art. 3 Odwołanie; Art. 4 Pozbawienie.

W tytułach poszczególnych segmentów (bez względu na ich hierarchiczną pozycję) pojawia się leksyka tematyczna (o różnym stopniu konkretności). Cechą wyróżniającą te składniki tekstu jest też nominatywność i lakoniczność. Można więc im przypisać funkcję reprezentowania kolejnej cechy stylu urzędowego, jaką jest dążenie do precyzji.

Charakterem wypowiedzi prawnej, która „ma zarówno tworzyć nową rzeczywistość, jak i informować o niej” (Wojtak 2001: 162), motywowane są różnego rodzaju formy sygnalizujące charakter wypowiedzi (w tym formuły, czyli sformułowania utrwalone w swym językowym kształcie i funkcji). W analizowanym tekście odnajdujemy zatem tytuł główny z leksemem *kodeks* oraz tytuły segmentów, dookreślające ich miejsce w hierarchii: *księga*, *tytuł*, *rozdział*, *część*, *kanon* i *paragraf* (oznaczany graficznie §). Precyzji służą ponadto formuły określające zakres norm kodeksowych, a więc dla przykładu pojedyncze reguły służące identyfikowaniu różnorodnych składników treści przepisów: np. zakres: *Kan. 1 — Kanony tego Kodeksu dotyczą jedynie Kościoła łacińskiego*; czas obowiązywania regulacji: *Kan. 7 — Ustawa zaczyna istnieć z chwilą jej promulgowania*; *Kan. 62. — Reskrypt bez wykonawcy staje się skuteczny z chwilą wydania pisma; pozostałe z chwilą wykonania*; *Kan. 83 — § 1. Przywilej ustaje z upływem czasu lub po wyczerpaniu przypadków, dla których został udzielony, z zachowaniem w mocy przepisu kan. 142 § 2.*

W analogicznej funkcji użyte są formuły precyzujące treść przepisów (a także pojedynczych dyrektyw, o czym szczegółowo w dalszej części artykułu), np.: *O ile nie stwierdzi się czego innego* (Kan. 13 § 1).

Z wymogiem precyzyjności wyśłowienia wiąże się ponadto użycie formuł kompozycyjnych (odsyłających do konkretnych fragmentów kodeksu). Są to z filologicznego punktu widzenia formuły nawigujące (anaforyczne lub kataforyczne, czyli odsyłające do wcześniejszych fragmentów tekstu bądź sygnalizujące miejsce odnośnych fragmentów następujących na linii tekstu). Oto wybrane przykłady:

Moc ustawy ma tylko zwyczaj wprowadzony przez wspólnotę wiernych, który został zatwierdzony przez ustawodawcę, **zgodnie z kanonami** niżej zamieszczonymi (Kan. 23).

Jeżeli reskrypt zawiera przywilej lub dyspensę, należy ponadto przestrzegać **przepisów kanonów, które następują** (Kan. 75).

W tym, co dotyczy sprawowania władzy wykonawczej, należy stosować **przepisy kanonów, które następują** (Kan. 135 § 4).

Kto posiada jedynie władzę wykonawczą, nie może wydać dekretu ogólnego, o którym mowa w **kanonie 29 [...]** (Kan. 30).

Co do promulgacji i okresu nie obowiązywalności [sic!] dekretów, o których mowa w § 1, należy stosować postanowienia kan. 8. (Kan. 31 § 2).

Domniemana odpowiedź negatywna nie zwalnia właściwej władzy od obowiązku wydania dekretu, a także od obowiązku naprawienia ewentualnej szkody, **zgodnie z postanowieniem kan. 128.** (Kan. 57 § 3).

Przywilej ustaje wskutek odwołania go przez właściwą władzę **zgodnie z przepisem kan. 47, z zachowaniem w mocy przepisu kan. 81** (Kan. 79).

Oprócz obowiązków i praw, które są wspólne wszystkim wiernym, jak również tych, które są ustanowione w innych kanonach, wierni świeccy mają obowiązki i prawa wymienione **w kanonach niniejszego tytułu** (Kan. 224).

Jednym z ważnych przejawów dążenia do precyzji w tekstach prawnych są definicje legalne. Zgodnie z prawniczym dookreśleniem (Malinowski 2006: 156)⁶:

Definicją legalną jest każda definicja, która została sformułowana przez legislatora, umieszczona w tekście prawnym i dotyczy wyrazu/wyrażenia występującego w tekście prawnym. Sam fakt umieszczenia jej w tekście prawnym przesądza o uznaniu za definicję legalną, nie ma znaczenia cel i uzasadnienie jej sformułowania, budowa itd.

Analizując definicje legalne w kontekście ilustrowania kwestii precyzyjności wypowiedzi prawnych, skupiałam się na powtarzalnych sposobach ich formułowania (Wojtak 1993: 155–156; 2001: 163–164)⁷, ponieważ w ujęciu filologicznym schematy definicyjne łączyć można ze standaryzacją tekstów.

W *Kodeksie prawa kanonicznego* pojawiają się dla przykładu następujące schematy definicyjne:

1. X jest Y

Zwyczaj jest najlepszym interpretatorem ustaw (Kan. 27).

Przepisami porządkowymi są reguły, czyli normy, które należy zachowywać podczas zgromadzeń osób czy to zarządzanych przez władzę kościelną, czy zwołanych swobodnie przez wiernych [...] (Kan. 95 § 1).

2. X jest Y ze względu na Z

Poszczególne nakazy są dekretem, w którym wprost i zgodnie z prawem nakazuje się jednej albo kilku określonym osobom wykonanie albo zaniechanie czegoś, przede wszystkim w celu przynaglenia do przestrzegania ustawy (Kan. 49).

⁶ Dla prawnika istotne są jeszcze kwestie zakresu zastosowania definicji, jej miejsca w systemie tekstów prawnych, czy też w strukturze aktu normatywnego, a także ich budowa, potraktowana jako kryterium typologiczne, pozwalające wyodrębniać: definicje równościowe, definicję klasyczną (jako szczególny przypadek równościowej), definicję kontekstową, zakresową, definicje nierównościowe, definicje przez postulaty (Malinowski 2006: 159–175).

⁷ Odwołując się do legislacji świeckiej, wyodrębniłam następujące schematy definicyjne: „A jest (są) B, C, D”; „A jest B” (schemat klasyczny); „Ileokroć w uchwale jest mowa o A rozumie się przez to...”; „Przez A (o którym mowa w...) rozumie się...” (Wojtak 1993: 155–156; 2001: 163–164).

Parafia jest określoną wspólnotą wiernych, utworzoną na sposób stały w Kościele partykularnym, nad którą opiekę duszpasterską, pod władzą biskupa diecezjalnego, powierza się proboszczowi jako jej własnemu pasterzowi (Kan. 515 § 1).

3. Przez X należy rozumieć Y (ze względu na Z)

Przez poszczególne dekret należy rozumieć akt administracyjny wydany przez właściwą władzę wykonawczą, w którym zgodnie z przepisami prawa zostaje podjęta decyzja w poszczególnym przypadku albo ma miejsce powierzenie, które ze swej strony nie zakłada wniesienia przez kogoś prośby (Kan. 48).

Przez reskrypt należy rozumieć akt administracyjny wydany na piśmie przez właściwą władzę wykonawczą, w którym — zgodnie z jego naturą — na czyjąś prośbę udziela się przywileju, dyspensy lub innej łaski (Kan. 59 § 1).

4. X, czyli...

Ważności reskryptu stoi na przeszkodzie subrepcja, czyli zatajenie prawdy, [...] (Kan. 63 § 1).

Ważności reskryptu stoi również na przeszkodzie obrepcja, czyli przedstawienie nieprawdy [...] (Kan. 63 § 2).

Przywilej, czyli łaska udzielona dla pożytku określonych osób, fizycznych lub prawnych, szczególnym aktem, może być przyznany przez ustawodawcę oraz przez władzę wykonawczą, której ustawodawca przyznał taką władzę (Kan. 76 § 1).

Przywilej osobowy, czyli ten, który łączy się z osobą, z nią też wygasa (Kan. 78 § 2).

Dyspensa, czyli rozluźnienie ustawy czysto kościelnej w poszczególnym przypadku [...] (Kan. 85).

5. Pod nazwą X należy rozumieć...

Pod nazwą ordynariusz rozumiani są w prawie, oprócz Biskupa Rzymskiego, biskupi diecezjalni oraz inni, którzy — choćby tylko czasowo — są przełożonymi Kościoła partykularnego [...] (Kan. 134 § 1).

6. X nazywa się Y, Z...

Osobę nazywa się *mieszkańcem* w miejscu, gdzie posiada stałe zamieszkanie; *przybyszem* w miejscu, w którym ma zamieszkanie tymczasowe; *podróżnym*, jeżeli znajduje się poza miejscem stałego

lub tymczasowego zamieszkania, które nadal zatrzymuje; *tulaczem*, jeżeli nigdzie nie posiada stałego lub tymczasowego zamieszkania (Kan. 100).

Dążenie do precyzji łączy się niejednokrotnie z dyrektywnością (normatywnością) i standaryzacją, ponieważ w KPK odnaleźć można fragmenty o charakterze opisowym (eksplikacyjnym), dookreślające konkretny składnik kościelnej rzeczywistości, dla niej typowy i wynikający ze statusu Kościoła. Oto przykłady:

Diecezję stanowi część Ludu Bożego powierzona pasterskiej pieczy biskupa z współpracującym z nim prezbiterium, tak by trwając przy swym pasterzu, zgromadzona przez niego w Duchu Świętym przez Ewangelię i Eucharystię, tworzyła Kościół partykularny, w którym prawdziwie obecny jest i działa jeden, święty, katolicki i apostołski Kościół Chrystusa (Kan. 369).

Biskupi, którzy z ustanowienia Bożego są następcami Apostołów, przez Ducha Świętego, który został im dany, są ustanawiani w Kościele pasterzami, aby i oni sami byli również nauczycielami doktryny, kapłanami świętego kultu i wykonawcami posługi rządzenia (Kan. 375 § 1).

Do rzadkości nie należą ponadto formuły precyzujące treść dyrektyw: „Ustawy odnoszą się do przyszłości, a nie do przeszłości, *chyba że w samej ustawie określono inny termin*” (Kan. 9); „Poszczególny dekret ma moc tylko w sprawach, których dotyczy i w odniesieniu do osób, dla których został wydany; wiąże je zaś wszędzie, *chyba że co innego zostało stwierdzone*” (Kan. 52). Dalej podam już tylko przykłady formuł: *chyba że w ustawie został wyznaczony inny termin* (Kan. 57 § 1); *chyba że stwierdza się coś innego* (Kan. 59 § 2); *chyba że udowodni się coś przeciwnego* (Kan. 78 § 1); *chyba że zostało ono przyjęte przez właściwą władzę* (Kan. 80 § 1); *chyba że taka władza została im wyraźnie udzielona* (Kan. 89).

Za przejaw dążenia do precyzji uznaje się nie tylko w opracowaniach lingwistycznych (zob. dla przykładu Malinowski 2006: 123–154; Choduń 2007: 124–128; Malinowska 2013: 472) stosownie dobieraną leksykę. Za autorką najbardziej wielowątkowego opracowania na ten temat (Choduń 2007: 162–163) wyodrębniam w tej leksyce dwa makrozbiory: (a) leksykę

wspólnoodmianową, (b) leksykę swoistą, czyli słownictwo prawne (status tej leksyki można ustalić na podstawie kwalifikatorów ze słowników ogólnych lub definicji legalnych) i słownictwo oficjalne (książkowe, zawodowe, urzędowe, naukowe), a w analizowanym przypadku także słownictwo religijne. Nie mogę w ramach artykułu przedstawić wyczerpującej charakterystyki wszystkich warstw słownictwa KPK. Poprzestaję na zasygnalizowaniu kwestii terminologii, a więc słownictwa prawnego (zob. Choduń 2007: 124–125) i wybranych przykładów leksyki religijnej⁸.

Terminy jako znaki pojęć fachowych podlegają systematyzacji, tworząc skupienia terminologiczne i gniazda terminologiczne (zob. Gajda 2001: 185–186). Oto przykłady gniazd terminologicznych: *ustawy kościelne: powszechne ustawy kościelne, ustawy partykularne* (Kan. 12 § 1 *Ustawy, powszechne obowiązują na całym świecie i wiążą wszystkich, dla których zostały wydane*), a także pojęć i terminów powiązanych semantycznie: *ustawodawca, promulgować, wiązać, interpretować* (Kan. 16 § 1). W sposób autentyczny ustawy interpretuje ustawodawca oraz ten, komu ustawodawca zlecił władzę autentycznego interpretowania), *autentyczna interpretacja, interpretacja w formie wyroku, kara, uprawnienie, przepis (ustawy powszechnej lub partykularnej), uchylać (ustawę); dekret(y): dekrety ogólne, ogólne dekrety wykonawcze; instrukcje, poszczególny akt administracyjny: dekret, nakaz, reskrypt; wykonawca aktu administracyjnego, prawomocny dokument* (Kan. 54 § 2), *notariusz, protokół, dyspensa; przywilej: przywilej osobowy, przywilej rzeczowy; osoba fizyczna, osoba prawna, ordynariusz miejsca, proboszcz: własny proboszcz; prezbiter*. Traktując ilustracyjnie uwagi o leksyce jako świadectwie dążenia do precyzji, zamykam niniejszym ten wątek.

Komunikaty urzędowe eksponują formalną więź między uczestnikami aktu komunikacji. Konsekwencją stylistyczną tego faktu staje się bezosobowy charakter wypowiedzi sygnalizowany za pośrednictwem określonych środków językowych, a więc nieosobowych form czasownika (formy zakończone na

⁸ Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na płynność granic między leksyką wspólnoodmianową i terminologiczną w polu tematycznym Wiarą i Religia (zob. na ten temat Markowski 1992: 116–117).

-no, -to i formy z *się*), konstrukcji syntaktycznych typu *być* + imiesłów bierny lub *zostać* + imiesłów bierny (Wojtak 1993: 153; 2001: 161). Oto garść przykładów:

Obowiązujące dotychczas zwyczaje sprzeczne z przepisami niniejszych kanonów [...] zostają całkowicie zniesione i w przyszłości nie dopuszcza się do ich wznowienia [...] (Kan. 5 § 1).

Zachowuje się zwyczaj istniejący dotychczas obok prawa, tak powszechne, jak i partykularne (Kan. 5 § 2).

Warunki zawarte w akcie administracyjnym uznaje się za wymagane do ważności tylko wtedy, gdy są wyrażone partykułami: „jeżeli”, „chyba że”, „o ile” (Kan. 39).

Każdy może uzyskać dowolny reskrypt, jeżeli mu tego wyrażnie nie zakazano (Kan. 60).

Domniemywa się, że przywilej jest wieczysty, chyba że udowodni się coś przeciwnego (Kan. 78 § 1).

Duchownym zabrania się przyjmowania publicznych urzędów, z którymi łączy się udział w wykonywaniu władzy świeckiej (Kan. 285 § 3).

Nie udziela się na przyszłość władzom świeckim żadnych uprawnień i przywilejów dotyczących wyboru, nominacji, prezentowania lub wyznaczania biskupów (Kan. 375 § 5).

Za wykładniki bezosobowości uchodzić też mogą obecne w analizowanym dokumencie przykłady kategorycznego określania adresatów norm. Oto przykłady:

Każdy może uzyskać dowolny reskrypt, jeżeli mu tego wyrażnie nie zakazano (Kan. 60).

Kto nadużywa władzy udzielonej mu przywilejem, naraża się na pozbawienie samego przywileju [...] (Kan. 84).

Kto posiada władzę dyspensowania, ma prawo ją wykonywać [...] (Kan. 91).

Teksty formułowane w stylu urzędowym mają charakter powinnościowy. Podstawowe kategorie dyrektywne, takie jak obowiązek, pozwolenie, zakaz mogą być wyrażane za pomocą różnych środków językowych — od morfologicznych, przez leksykalne, po składniowe (Wojtak 1993: 149–150, 2001: 157; Malinowska 2013: 477).

Zacznijmy od wskazania najważniejszych sposobów formułowania zobowiązań (nakazów). Znajdujemy więc takie dyrektywy, w których pojawiają się formy czasownika *obowiązywać*:

Ustawy czysto kościelne obowiązują ochrzczonych w Kościele katolickim lub do niego przyjętych, którzy w wystarczającym stopniu używają rozumu oraz — jeżeli ustawa inaczej wyraźnie nie zastrzega — mających ukończony siódmy rok życia (Kan. 11).

Wykonawca aktu administracyjnego obowiązany jest postępować zgodnie z treścią zlecenia; [...] (Kan. 42).

W niedzielę oraz inne dni świąteczne nakazane, wierni są obowiązani uczestniczyć we Mszy świętej; powinni ponadto powstrzymać się od wykonywania tych prac i zajęć, które utrudniają oddawanie Bogu czci, przeżywanie radości właściwej dniowi Pańskiemu albo korzystanie z należnego odpoczynku duchowego i fizycznego (Kan. 1247).

Stosunkowo często pojawiają się w *Kodeksie prawa kanonicznego* nakazy:

1) z wyrażeniem dyrektywnym: *należy* + bezokolicznik, np.:

Ustawy kościelne należy rozumieć zgodnie z własnym znaczeniem słów [...] (Kan. 17).

Każdego powierzenia urzędu należy dokonać na piśmie (Kan. 156).

Ustawy państwowe, do których odsyła prawo kościelne, należy stosować w prawie kanonicznym z tymi samymi skutkami, o ile nie są sprzeczne z prawem Bożym i prawo kanoniczne nie zastrzega inaczej (Kan. 22).

2) z wyrażeniem dyrektywnym: *powinien* + bezokolicznik, np.:

Akt administracyjny powinien być rozumiany zgodnie z własnym znaczeniem słów i powszechnym ich użyciem w mowie; [...] (Kan. 36 § 1).

Dekret powinien być wydany na piśmie [...] (Kan. 51).

Każdy duchowny powinien być inkardynowany albo do jakiegoś Kościoła partykularnego lub do prałatury personalnej, albo do jakiegoś instytutu życia konsekrowanego lub do jakiegoś stowarzyszenia, które posiada tę zdolność, tak że nie może być duchownych nikomu niepodlegających, czyli tułaczy (Kan. 265).

Duchowni powinni prowadzić życie proste i powstrzymywać się od wszystkiego, co trąci próżnością (Kan. 282 § 1).

W zakazach stosuje się wyrażenie dyrektywne *nie może* + bezokolicznik. Oto przykłady:

Nie może też uzyskać mocy ustawy [...] (Kan. 24 § 2).

Kto posiada jedynie władzę wykonawczą, nie może wydać dekretu ogólnego, o którym mowa w kanonie 29 [...] (Kan. 30).

Proboszcz i inni prezbiterzy albo diakoni nie mogą dyspensować od ustaw powszechnych i partykularnych, chyba że taka władza została im wyraźnie udzielona (Kan. 89).

Zakazom nadawać można też formę wypowiedzeń z wyrażeniem dyrektywnym *nie wolno* + bezokolicznik:

Aktu administracyjnego nie wolno rozszerzać na inne przypadki, poza tymi, które są wyraźnie wymienione (Kan. 36 § 2).

Od ustawy kościelnej nie wolno dyspensować bez słusznej i rozumnej przyczyny [...] (Kan. 90 § 1).

Pojawiają się ponadto zakazy z czasownikiem *zakazywać*:

Zakazuje się duchownym uprawiania handlu albo prowadzenia interesów, osobiście lub przez innych, czy to na korzyść własną, czy innych, chyba że za zgodą prawowitej władzy kościelnej (Kan. 286).

Dozwolenia także zyskują formę znaną z komunikacji prawnej, gdyż są formułowane zgodnie ze schematem: X może + czasownik w bezokoliczniku, co ilustrują następujące przykłady:

Osoba fizyczna może zrzec się przywileju udzielonego tylko dla jej własnego pożytku (Kan. 80 § 2).

Biskup diecezjalny może dyspensować wiernych [...] (Kan. 87 § 1).

Ordynariusz miejsca może dyspensować od ustaw diecezjalnych [...] (Kan. 88).

Tworzywem językowym tekstów stanowiących prawo jest ogólna polszczyzna pisana z przewagą składników wysłowienia oficjalnego. Oprócz leksyki o oficjalności analizowanego

dokumentu przesądza skomplikowana składnia, w tym rozbudowane wypowiedzenia pojedyncze, zdania warunkowe, a zwłaszcza zdania wielokrotnie złożone funkcjonujące jako segmenty tekstu (kanony na przykład) o rozchwianej spójności formalnej. Odwołajmy się do następujących przykładów:

Stałe i tymczasowe zamieszkanie traci się przez opuszczenie miejsca, połączone z zamiarem niepowracania, z zastrzeżeniem przepisu kan. 105 (Kan. 106).

Jeżeli chodzi o dziecko tułaczy, to miejsce pochodzenia jest tożsame z miejscem urodzenia; gdy zaś chodzi o dziecko porzucone, miejscem pochodzenia jest to, w którym zostało znalezione (Kan. 101 § 2).

W wykonywaniu swoich uprawnień osoba małoletnia podlega władzy rodziców lub opiekunów, z wyjątkiem tych spraw, w których małoletni na podstawie prawa Bożego albo kanonicznego są wyjęci spod ich władzy; co do ustanowienia opiekunów oraz ich władzy, należy zachować przepisy prawa państwowego, chyba że w prawie kanonicznym co innego zastrzeżono albo biskup diecezjalny uznał w pewnych przypadkach, ze słusznej przyczyny, że należy zatroszczyć się o ustanowienie innego opiekuna (Kan. 98 § 2).

Na koniec kilka uwag na temat interferencji stylu urzędowego ze stylem religijnym. Składniki stylu religijnego, przede wszystkim pojęciowe i leksykalne pojawiają się w treści norm (uregulowań) prawnych, ponieważ łączą się w ich ramach aspekty świeckie (doczesne) ze składnikami wiary (komponentami eschatologicznymi), a eksponowana jest zbawcza misja Kościoła. Podam dla ilustracji jedynie kilka przykładów, ponieważ funkcję ilustracyjną można przypisać także wcześniej cytowanym fragmentom KPK:

Wiernymi są ci, którzy przez chrzest wcieleni w Chrystusa zostali ukonstytuowani jako Lud Boży i stając się z tej racji na swój sposób uczestnikami kapłańskiego i królewskiego posłannictwa Chrystusa, są powołani, każdy zgodnie ze swoją pozycją, do wypełnienia misji, jaką Bóg powierzył Kościołowi w świecie (Kan. 204 § 1).

Z racji odrodzenia w Chrystusie między wszystkimi wiernymi istnieje prawdziwa równość co do godności i działania, na mocy której wszyscy, każdy zgodnie ze swoją pozycją i zadaniem, współpracują w budowaniu Ciała Chrystusowego (Kan. 208).

Świeccy, tak jak wszyscy wierni, przez chrzest i bierzmowanie są przeznaczeni przez Boga do apostołstwa, toteż mają ogólny obowiązek i zarazem prawo podejmowania współpracy — czy to indywidualnie, czy też zrzeszeni w stowarzyszeniach — aby Boże orędzie zbawienia zostało poznane i przyjęte przez wszystkich ludzi na całym świecie; obowiązek ten jest tym bardziej naglący w okolicznościach, w których tylko za ich pośrednictwem ludzie mogą usłyszeć Ewangelię i poznać Chrystusa (Kan. 225 § 1).

Zbierając wnioski, trzeba stwierdzić, że w analizowanym dokumencie prawnym zostały zrealizowane zasadniczo wszystkie cechy stylu urzędowo-prawnego oraz uwzględnione ich wykładniki znane z komunikacji świeckiej. Dokument wyróżnia się specjalną kompozycją, a więc podziałem na segmenty, ze stosownymi nazwami i układami. Standaryzacja jako cecha stylowa zyskuje ponadto wykładniki realizowane w skali mikro, a więc przede wszystkim formuły nawigacyjne, służące formalnej spójności wypowiedzi, ale też będące przejawem dążenia do precyzji. Za wykładniki owej cechy z kolei uznaje: formuły określające zakres norm, a także uściślające treść przepisów (w tym także pojedynczych dyrektyw). Najważniejszym sposobem precyzowania treści pojęć (terminów) prawnych są jednak definicje legalne. *Kodeks prawa kanonicznego* zawiera kilka schematów takich definicji, przez co wzmacnia się w nim i uwyrażnia szablonowość wysłowienia. Zgodne z prawnym standardem są także sposoby formułowania dyrektyw, które stają się ponadto wykładnikami bezosobowości jako cechy stylu. W *Kodeksie prawa kanonicznego* znajdują odzwierciedlenie wszystkie cechy stylu urzędowego. W treści norm zawierają się natomiast przejawy interferencji ze stylem religijnym.

Występując w relacjach komplementarnych, wspomniane cechy współtworzą zbiór wyznaczników stylu gatunku wypowiedzi prawnej, jaką jest kodeks.

Literatura

- Bieńkowska D., Umińska-Tytoń E., 2017, *Leksykalno-stylistyczne zjawiska we współczesnych tekstach urzędowych Kościoła (na przykładzie statutów synodów diecezjalnych)*, „Studia Językoznawcze. Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny” 16, s. 29–51, doi: 10.18276/sj.2017.16-02
- Chmielewski M., Nowak M., Stanisław P., Szulich-Kałuża J., Wadowski D., 2022, *Komunikacja Kościoła katolickiego w Polsce w okresie pandemii Covid-19. Raport z badań interdyscyplinarnych*, Wydawnictwo „scriptum”, Kraków.
- Choduń A., 2007, *Słownictwo tekstów aktów prawnych w zasobie leksykalnym współczesnej polszczyzny*, Wydawnictwo TRIO, Warszawa.
- Dębiński A., 2002, *Kodeks prawa kanonicznego*, w: Bednarek A. i in. (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 9, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin, s. 280–282.
- Gajda S., 2001, *Styl naukowy*, w: Bartmiński J. (red.), *Współczesna polszczyzna*, Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 183–199.
- Krukowski J., 2012, *Prawo kanoniczne*, w: Gigilewicz E. i in. (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 16, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin, s. 310–311.
- Makuchowska M., 2013, *Styl religijny*, w: Malinowska E., Nocoń J., Żydek-Bednarczuk U. (red.), *Przewodnik po stylistyce polskiej. Style współczesnej polszczyzny*, Universitas, Kraków, s. 487–528.
- Malinowska E., 1995, *Styl urzędowy*, w: Gajda S. (red.), *Przewodnik po stylistyce polskiej*, Uniwersytet Opolski, Opole, s. 431–448.
- Malinowska E., 2009, *Polszczyzna urzędowa i jej warianty*, „Stylistyka” 18, s. 55–64.
- Malinowska E., 2013, *Styl — dyskurs — komunikacja urzędowa*, w: Malinowska E., Nocoń J., Żydek-Bednarczuk U. (red.), *Przewodnik po stylistyce polskiej. Style współczesnej polszczyzny*, Universitas, Kraków, s. 467–486.

- Malinowski A., 2006, *Polski język prawny. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Prawnicze Lexis Nexis, Warszawa.
- Markowski A., 1992, *Leksyka wspólna różnym odmianom polszczyzny*, t. 1–2, „Wiedza o Kulturze”, Wrocław.
- Piechnik A., 2019, *Styl urzędowy mieszkańców wsi na przykładzie podań do wybranych ośrodków pomocy społecznej w południowej Małopolsce*, Księgarnia Akademicka, Kraków.
- Wojtak M., 1988, *Elementy stylu urzędowego w „Ortylach magdeburskich”*, „Język Polski” 68, z. 4–5, s. 221–230.
- Wojtak M., 1993, *Styl urzędowy*, w: Bartmiński J. (red.), *Encyklopedia kultury polskiej XX w.*, t. 2: *Współczesny język polski*, „Wiedza o Kulturze”, Wrocław, s. 147–162.
- Wojtak M., 2001, *Styl urzędowy*, w: Bartmiński J. (red.), *Współczesny język polski*, Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 155–171.
- Wojtak M., 2013, *Przeobrażenia języka religijnego w ostatnim siedemdziesięcioleciu — zarys problematyki*, w: Dunin-Dudkowska A., Małyska A. (red.), *70 lat współczesnej polszczyzny. Zjawiska, procesy, tendencje*, Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 311–340.
- Wojtak M., 2019, *Styl religijny we współczesnej polszczyźnie (na tle własnej historii i uwikłań dyskursywnych)*, w: Charciarek A., Zych A. (red.), *Gatunki i style dyskursu publicznego w ujęciu konfrontatywnym*, Wydawnictwo UŚ, Katowice, s. 131–147.

Streszczenie

Przedmiotem analizy jest w artykule *Kodeks prawa kanonicznego* (z roku 1987). W dokumencie tym zostały zrealizowane zasadniczo wszystkie cechy stylu urzędowo-prawnego, a także ich wykładniki znane z komunikacji świeckiej. Dokument wyróżnia się specjalną kompozycją, a więc podziałem na segmenty, sposobami nazywania segmentów oraz ich układami. Standaryzacja jako cecha stylowa zyskuje ponadto wykładniki realizowane w skali mikro, a więc przede wszystkim formuły nawigacyjne, służące spójności wypowiedzi, ale też będące przejawem dążenia do precyzji. Za wykładniki owej cechy z kolei autorka uznaje formuły określające zakres norm, a także

uściślające treść przepisów. Najważniejszym sposobem precyzowania treści pojęć (terminów) prawnych są jednak definicje legalne. *Kodeks prawa kanonicznego* zawiera kilka schematów takich definicji, przez co wzmacnia się w nim i uwyrażnia szablonowość wysłowienia. Zgodne z prawnym standardem są także sposoby formułowania dyrektyw, które stają się wykładnikami bezosobowości jako cechy stylu urzędowego. W treści norm zawierają się natomiast przejawy interferencji ze stylem religijnym. Występując w relacjach komplementarnych, wspomniane cechy współtworzą zbiór wyznaczników stylu gatunku wypowiedzi prawnej, jaką jest kodeks.

Słowa kluczowe: prawo, prawo kanoniczne, kodeks, styl, styl urzędowo-prawny

Summary

Implementation of features of the officialese (legal) style in the Code of Canon Law (selected issues)

The subject of the analysis in this article is the *Code of Canon Law* (of 1987). Generally all features of the officialese (legal) style and their exponents known from secular communication have been implemented in this document. The Code is distinguished by a special composition, i.e. a division into segments, ways of naming the segments and their arrangements. Standardization as a feature of the style is enriched by exponents implemented in a microscale, and so, first of all, the navigation formulas, contributing to cohesion of the utterance and being a manifestation of a pursuit of precision. The author sees the exponents of this feature in formulas defining the scope of norms and also clarifying the content of provisions. Yet, legal definitions are the most important manner of specifying the content of legal concepts (terms). The *Code of Canon Law* contains a few schemata of such definitions, which strengthens and emphasizes the triteness of the wording. The ways of formulating the directives are also in conformity with the law, they also become the exponents of impersonality as a feature of the officialese. Whereas manifestations of interference with the religious style are included in the content of the norms. The abovementioned features, occurring in the complementary relations, contribute to create a set of exponents of the genre style of a legal utterance which is a code.

Key words: law, canon law, code, style, officialese (legal) style